

Собствените имена като обект на обработка в двуезичните електронни речници на славянските езици – проблеми и решения

Йорданка Трифонова

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ – БАН

Proper Names as an Object of Treatment in Bilingual Electronic Dictionaries of Slavic Languages – Problems and Solutions

The article deals with the methods for the representation of proper names in bilingual electronic /online/ English-Slavic dictionaries (Bulgarian, Russian, Czech, Slovak, Slovene). The interpretation of the proper name *Ivan* is compared first in the bilingual English-Slavic and then in the bilingual Slavic-English online dictionaries. It has been found that a unified approach is lacking and the interpretation relies on the respective national lexicographic tradition.

Целта на тази статия е да сравни начините, по които се представят и интерпретират собствените имена в електронните двуезични речници на славянските езици руски, чешки, словашки, словенски и в електронните речници на българския език. Интересува ни кой от подходите – превод, транскрипция/транслитерация или друго решение – се предпочита в електронните речници с изходен език английски и в обратните им славяно-английски съответствия. Изборът на английско-славянски речници бе предопределен както от мястото и ролята на английския като средство за комуникация в днешно време, така и от слабата разработеност на славянската електронна двуезична лексикография – съществуващите руско-славянски речници имат различен обем, а двуезични електронни славяно-славянски речници не съществуват¹.

Собствените имена, или *проприите*, са идентифициращи езикови знаци, представляващи характерна част от всяка национална езикова система. Въпреки специфичния си статут проприите не са напълно автономни езикови единици – в зависимост от референта си те се включват в частни системи от различни видове собствени имена (антропоними, топоними и хрематоними), което дава основания да се твърди, че притежават някакъв вид „семантика“ (в българския като доказателство за това могат да се посочат пожелателните лични имена като *Стоян*, *Първан*, както и специфично-българските „цветни“ конверсиви като *Ружа*, *Невена*, *Ралица*, *Диляна* и т.н.,

¹ През изминалия половин век машинният превод се развива главно с оглед превода от английски на руски и обратно, срв. Штаудингер–Шмит 1998.

срв. Кондукторова 1983). Използването на различни афикси при образуването им (поне в езиците с богата морфология, какъвто е и българският) показва, че те не са независими и от граматичния тип на съответния език – като доказателство можем да посочим образуването на различните варианти (умалителни, пренебрежителни, фамилиарни, гальовни) на личните имена. Структурният тип на езика се отразява и върху процеса на апелативизацията им (разликите в апелативизирането на новите проприи-интернационализми в български и чешки са разгледани в Трифонова 2006а). Словообразователната активност на самите проприи също зависи от структурните особености на съответния език, поради което в различните езици те участват в различни деривационни процеси². Възможността за поставяне на стилистични маркери позволява да се говори и за някакъв вид „стилистика“ на проприите (вж. за българските съкратени лични имена Чаролозова 2006). Същевременно, въпреки консервативността си проприите могат да имат ярка социална и политическа окраска, подвластни са на езиковите контакти, взаимодействия и влияния, а това от своя страна ги прави специфична част от развитието и изграждането на всеки книжовен език (особено антропонимите и хрематонимите). Изброените обстоятелства дават основания на някои изследователи да утвърждават съществуването на отделен „проприален план (или равнище) на езика“, да определят проучването на проприите чрез методите на етимологията за остаряло и неадекватно на спецификата им като езикови знаци, и да призовават към изследване на собствените имена преди всичко от функционална гледна точка (Шрамак 1999а: 122–123).

Лексикографското представяне на проприите е обвързано с националната традиция в изследването и интерпретацията им. Българската ономастична традиция продължава да бъде диахронна и етимологическа, тъй като периодът на събиране на собствените имена и на изясняване на мотивацията им очевидно не е приключил³. Появилите се през последните петнайсетина години социолингвистични изследвания на антропоними (Калканова 1995, 2004; Стоянов 1996, 1999; Виденов 1996; Стоичкова 1999), урбаноними (Петкова 1994; Виденов 2007), а напоследък и хрематоними

² Срв. наблюденията на О. Мартинцова върху най-новите антропонимни деривати в чешкия и българския, което ѝ позволява да направи заключението, „че дериватите от собствените имена задължително трябва да бъдат включени в материаловата база за изследване на иновационните процеси в двата сравнявани езика (български и чешки – бел. Й. Т.)“ (Мартинцова 2003: 25).

³ Пред българската антропонимика напр. се поставят следните актуални задачи: „Предстои още работа по установяване произхода, а заедно с това значението и мотивацията на избора при немалко лични имена. [...] Има да се работи още по начините и средствата за образуване на съкратените и умалителни форми и особено на географското разпространение на отделни словообразователни типове или средства. Личните имена не са достатъчно проучени и в исторически и сравнителен аспект.“ (Селимски 2006: 46).

в съвременен (Благоева 2002, 2006) или исторически аспект (Константинова 2006) не оказват съществено влияние върху лексикографската практика. В словниците на съществуващите български тълковни речници (БТР, РСБКЕ, СТРБЕ)⁴ проприите или изобщо не се включват със самостоятелни статии, или се представят избирателно и непоследователно. Както отбелязва Е. Пернишка, и в последния многотомен речник на българския език „съобразно с неговия проект по принцип собствените имена влизат доста ограничено.“ (Пернишка 1996: 237).

Вероятно освен от традицията отказът от лексикографска интерпретация на проприите в българските тълковни речници е повлиян и от граматичните особености на самия език. Съпоставката на начините за приемане на чужди проприи в аналитичния български и синтетичния чешки език през последните две десетилетия показва два различни модела на адаптиране: поради необходимостта от нагаждане към чешките деклинационни модели (в противен случай чуждите имена не биха могли могат да функционират пълноценно в комуникацията) чешкият език фактически „смила“ чуждите проприи и ги прави „родни“, след което ги използва активно не само в морфологичните, но и в словообразователните си парадигми; българският подлага проприите на минимална морфологична адаптация (като аналитичен език не му е необходимо да ги адаптира морфологично), „капсулира“ ги, те дават сравнително малко деривати и съответно остават извън рамките на лексикографския интерес (Трифоновна 2006а, 2006б).

Отсъствието на кодификационни и административни норми⁵, както и резките обществени и политически промени в България през втората половина на ХХ в. са причина за съществуващата днес ситуация в областта на проприите. Тя може да се характеризира с две особености: наличие на голяма вариативност при родните проприи (главно антропоними) и изключителна нестабилност в изговора и изписването на проприите от чужд произход. Най-ярко доказателство за първата особеност ни дава съпоставката напр. с чешкия: срещу двете кодифицирани в чешки език форми на името *Христина* (*Kristýna* и *Kristina*) в столичната антропонимна система за периода 1970–1992 г. могат да бъдат открити деветнайсет варианта на това женско-лично име: *Крис*, *Криста*, *Кристи*, *Кристиана*, *Кристианна*, *Кристин*, *Кристина*, *Кристине*, *Кристинка*, *Кристия*, *Кристияна*, *Кристияна*, *Хриси*, *Христа*, *Христенна*, *Христиана*, *Христина*, *Христинка*, *Християна*, както и още три сложни имена от същата основа: *Хрисимира*, *Христомира*,

⁴ С изключение речника на Н. Геров (РБЕ), където присъстват антропоними, напр. *Андрей* (*Едрей*), *Благо*, *Благой*, *Богдан*, *Богой*, *Богородица*, *Бойко*, *Бойно* и т. н.

⁵ В Чешката република е валиден списък, който определя в каква форма трябва да се записват имената на новородените.

Христослава (Калканова 2004: 200, 208)⁶. Друг пример: в българската антропонимна система наред с *Анна* като официални имена могат да се срещнат още *Ана, Анешка, Ани, Аника, Аница, Аничка, Анка, Ани, Ануша, Анушка, Анча, Анче, Анчи, Анюта, Анютка, Анюша, Анюшка, Аня* (Ковачев 1987: 45–47)⁷, а наред с *Иван*: *Иванил, Иваница, Иванко, Иванчо, Иво; Ванко, Вано, Ванче, Ванчо, Ваньо, Ванюша, Ваня* (Ковачев 1987: 100–103, 58–59). В чешката антропонимна система съответните официални лични имена са само *Anna* и *Jan* (*Ivan*), а формите *Anča, Anči, Ančka, Anda, Andula, Andulka, Anička, Anina, Aninka, Anynka, Anka, Anuše* (SSJČ) и *Janek, Jánoš, Jenda, Jeník, Johan, Honza, Janko, Janiček, Jano, Janoš, Jánoš* (SSJČ) имат статут на използвани в определени ситуации форми към съответното лично име, но не и на официални лични имена. Заличаването на разликата между официалните и неофициалните лични имена дава основания да се направи заключение, че българската антропонимна норма е изключително либерална, което има благоприятно въздействие върху разнообразието на имената, съответно и върху различителната им способност в комуникацията, но изключително затруднява опитите за систематизация и класифициране.

Като доказателство за посочената по-горе втора особеност на съвременната българска проприална система – нестабилност и отсъствие на утвърдена правописна и правоговорна норма при функционирането на чуждите проприи – може да бъде цитирано следното мнение: „Днес сме изправени пред «хаос в названията» в българския език; пред колебания дали да напишем Уошингтън или Вашингтон, дали Пекин или Бейджин; изправени сме пред заплахата поради липса на норма за основните опорни точки в познаването на света и неговото минало, каквито са имената и названията, езикът ни да загуби всякаква приемственост, да изгуби основната си функция: да назовава – в общ код! – окръжаващото ни.“ (Илчев 2003).

Противно на цитираните мнения, становището на езиковедите е, че правописните речници дават надеждна основа за правилна транскрипция на чуждите проприи. В предговора на академичния Нов правописен речник (2002) е посочено, че „в българския език е възприет принципът за умерена транскрипция, който най-добре съответства на нормите на българския правопис и осигурява добри условия за междуезикова комуникация... При транскрипцията на чужди собствени имена трябва да се спазват няколко основни правила.“ (Нов правописен речник 2002: 64). Последователно са разгледани чуждите гласни, дифтонги и съгласни,

⁶ Трябва да подчертаем още веднъж, че това не са стилистични (умалителни, гальовни и т. н.) форми на антропоним, а официални лични имена.

⁷ За основа на речника на Н. Ковачев са послужили събраните по регистрите за раждане 20 000 имена на родените през периода 1901–1970 г. 2 719 839 деца в 99 околийски града. Това показва, че тези антропоними са функционирали като официални лични имена.

които не се срещат в българския, ударението в транскрибираните чужди имена, правописът на сложните и съставните чужди имена, употребата на главни и малки букви, номенклатурните географски термини, употребата на членни форми в чуждите имена, чуждите имена, които не се транскрибират, както и случаите, в които чуждите имена се превеждат (Нов правописен речник 2004: 64–75). И в останалите новоизлезли правописни речници (напр. Правописен речник 2003: 100–109) въпросите за изговора и транскрипцията на чуждите проприи се интерпретират също толкова подробно и в съответствие с нормите, зададени от Нов правописен речник (2002). Но дори и ако оставим настрана въпиешни примери за неграмотност от страна на преводачи и редактори като *Джейкъб Грим* вм. *Якоб Грим*, *катедралата „Сейнт Базил“* вм. *черквата Св. Василий Блажени в Москва*, *Ричард Строс* вм. *Рихард Штраус*, *Чарлз Де Гол* вм. *Шарл дьо Гол*, *Мерилин Монро* вм. *Мерилин Монро* и под., транскрибирането на чуждите собствени имена на български е препъни-камък както за всеки преводач, желаещ да свърши работата си професионално, така и за всеки съвестен ползвател на българския език.

Първата причина за това е обективна и не подлежи на обсъждане – българският език използва различна графична система. Втората причина обаче – протичащата в настоящия момент смяна на по-старата евроконтинентална система за транслитерация с новата, предимно англосаксонска система за транскрипция – може да бъде предмет на дискусия. Наложително е да се помисли към какво води тази смяна. Ето няколко примера: латинските имена *Хораций* (римски поет) и *Хорацио* (герой на Шекспир) отдавна битуват в българския, но появата на името на един английски адмирал във форма *Хорейшо Нелсън* (адмирал Нелсън е историческа личност отпреди 200 години) само затруднява осъзнаването на връзката между трите имена – още повече, че презимето достатъчно ясно сигнализира националността на лицето; името на популярната героиня *Хърмаяни Грейнджър* (от романите на Дж. К. Роулинг) ще събуди асоциации за латинското име *Хермиона* у малцина българи; името на австралийския актьор *Фредрик Александър* може само да ни накара да се поколебаем дали е правилно да казваме *Александър Велики*, *Александър Невски* и *Александър Карагеоргиевич*. Смятам, че принципът на транскрипция не трябва да се отнася поне до онези имена от гръцки или латински произход, които имат отдавна установени български форми. Освен че разколебава все пак съществуващата норма, смяната на транслитерацията с транскрипция затруднява и комуникацията – само при киноактьорите *Жан Моро* и *Жан Маре* поради популярността им може да се разбере дали с името *Жан* е назован мъж или жена. На практика възприемането на принципа на транскрипция като начин за предаване на чужди проприи на български

означава адекватност към чужди проприални системи, но води до заличаване на характеристиките на българската норма.

Така в настоящия момент отличителните особености на българската проприална система могат да се определят като либерализъм на нормата и адекватност към чужди проприални системи за сметка на българската проприална система. При изследването на проприите българската ономастика продължава да се интересува главно от произхода и етимологията, а не от функционирането им. По различни причини (структурен тип език, екстралингвистични фактори) лексикологията и лексикографията не проявяват интерес към проприите и те не са обект на интерпретация в тълковните речници.

Ясно е, че представянето на собствените имена в българските двуезични електронни речници ще зависи от изброените изходни предпоставки. Предварителните наблюдения върху някои български електронни двуезични речници (<http://www.eurodict.com>) показаха, че в тях избирателно се включват някои имена от религията и митологията (*Зевс, Прометей, Христос*), техни трансонимизации (*Венера, Юпитер*), някои имена на исторически личности (*Омир, Софокъл*) и относително най-пълно географски названия (*Дунав, Индия, Крит, Русия, Ява*). С цел да се покажат възможностите и начините за интерпретация на проприите в електронните речници бе сравнен начинът, по който се представят собствените имена в посочените български електронни⁸ двуезични речници и в същия тип речници на руски, чешки, словашки и словенски език. По-долу са представени резултатите, получени за едно от най-разпространените лични имена (*Иван*)⁹ първоначално в съответния английско-славянски речник¹⁰, срв.:

Английско-български речник (<http://www.eurodict.com>):

john [dʒɔn] *n am. разг.* **1.** клозет; **2.** дребна монета; **3.** клиент на проститутка; **4.** разг. полицаи, ченге.

John Bull [ˈdʒɔnˈbul] *n sl* (типичен) англичанин.

John Bullish [ˈdʒɔnˈbulɪʃ] *adj sl* типично английски.

John Bullism [ˈdʒɔnˈbulɪzəm] *n* типичен английски характер (поведение, политика); джонбуловщина.

⁸ Под електронен речник разбираме „списък от краен брой думи, снабдени с морфологична, синтактична и семантична информация.“ (Кръстев и др. 2005; Витас и др. 2007)

⁹ За разграничаване бе използван най-разпространеният засега критерий, т. е. формалният, или изписването на името с главна буква (Осенова – Колковска 2002: 174; Кръстев и др. 2005; Осенова – Симов 2007: 44)

¹⁰ В съответствие с ролята на английския в съвременния свят собствените имена са застъпени най-пълно в английските двуезични речници; в двуезичните речници на останалите световни езици (френски, немски, испански, руски) представянето им е непоследователно и непълно.

- John Bullist** ['dʒɒn'bulɪst] *n sl* привърженик на всичко английско.
- John Collins** [dʒɒn'kɒlɪnz] *n* „Джон Колинз“ (коктейл от сода, джин, захар, лимон и лед).
- John Doe** ['dʒɒn'doʊ] *n* **1.** популярно название на средния американец; **2.** измислен тъжител в съдебен процес; **3. ам.** неизвестно лице.
- John Dory** ['dʒɒn'dɔːri] *n* светложълта морска риба *Zeus faber*.
- John Hancock** ['dʒɒn'hæŋ'kɔːk] *n ам. sl* собственоръчен подпис.
- John Hop** ['dʒɒn'hɒp] *n австр. sl* полицай, ченге.
- John Law** ['dʒɒn'lɔː] *n sl* полицай, пазител на реда.
- John Thomas** ['dʒɒn'θɔːməs] *n sl* пенис.
- Johnian** ['dʒɔːniən] **I. adj** от (на) колежа **St. John** в Кеймбридж; **II. n** преподавател или студент от този колеж.
- Johnnie** ['dʒɔːni] *n sl* **1.** тип, индивид, субект; **the inspector** ~ (тоя тип) инспекторът; **2.** конте, франт.
- Johnny Canuck** ['dʒɔːnikə'nʌk] *n sl* канадец.
- Johnny Head-in-the-Air** ['dʒɔːni'hediŋði'ɛə] *n sl* човек, витаещ в облаците.
- Johnny raw** ['dʒɔːni'rɔː] *n sl* новобранец, новак, „заек“.
- Johnny-cake** ['dʒɔːni'keɪk] *n ам.* царевична пита; *австр.* пшеничена пита, печена в пепелта.
- Johnny-come-lately** ['dʒɔːni'kʌm'leɪtli] *n sl* новобранец, новак, „заек“.
- Johnny-jump-up** ['dʒɔːni'dʒʌmp'ʌp] *n ам., канад. разг.* дива теменужка.
- Johnny-on-the-spot** ['dʒɔːni'ɒnðə'spɒt] *n sl* човек, който винаги е готов да помогне; човек, който винаги се появява в най-подходящия момент.
- Johnsonese** ['dʒɔːnsən'iːz] *adj лит.* **1.** стилът на д-р Самюел Джонсън (*английски писател, есеист и лексикограф, 1709–1784 г.*); **2.** тежък стил с много латинизми.
- Johnsonian** [dʒɒn'sɔːniən] *adj* джонсъновски.

Английско-руски речник

(Английско-русский словарь Мюлера – <http://www.jiport.com>):

John noun coll. Сортир; **John Barleycorn** Джон Ячменное Зерно, олицетворение виски, пива и других спиртных и солодовых напитков; **John Bull** Джон Буль (прозвище типичного англичанина); **John Collins** coll. джин с лимоном и сахаром; **John Doe** leg. (употр. нарицательно) воображаемый истец в судебном процессе, **John Doe and Richard Roe** истец и ответчик (взамен имен истинных юридических лиц); **John Dory** солнечник (рыба); **John Q. Public** noun Джон Кью Паблик

(прозвище среднего американца); **John-o'-Groat's(-House)** noun север Шотландии **from John-o'-Groat's- House to Land's End** – от севера до юга Англии; от края до края (страны); **Johnny** noun; coll. 1) малый, парень 2) щеголь, франт; **Johnny Raw** 1) sl. новичок 2) mil.; sl. новобранец; **johnny-cake** noun лепешка (амер. маисовая, австрал. пшеничная); **Johnny-jump-up** noun американская лесная фиалка; **Johnsonese** noun тяжелый, напыщенный стиль, изобилующий латинизмами (как у писателя XVIII в. Сэмюэля Джонсона); **Johnsonian** noun тяжелый, напыщенный стиль, изобилующий латинизмами (как у писателя XVIII в. Сэмюэля Джонсона).

Английско-чешки речник (<http://slovník.seznam.cz>):

John – John (Jan) – zákazník prostitutky – chlapče! – branec (voj.)

john – chlápek – chlap – Číňan – policista – toaleta – záchod – hajzl – pánská toaleta

johnny-cake – pšeničná placka – kukuřičná placka

johnnycake – kukuřičná placka

Johnny-on-the-spot – čipera

Johnson – pasák (prostitutky)

Slovní spojení:

John Brown – zastánce zrušení otroctví; **John Cage** – John Cage (jméno);

John Doe – fiktivní osoba; **John Willie** – penis; **John Wood** – John Wood (jméno); **mistake James for John** – zaměnit Jakuba za Jana; **My Son John** – můj syn John; **poor john** – chudák; **pope John Paul II** – papež Jan Pavel II.

Английско-словашки речник (<http://slovník.zoznam.sk>):

John Ján; **John** chlapík; **John** poručík; **John** branec; **John** Číňan (slang.); **dear-John** pustit k vode; **big John** branec; **John Barleycorn** král jačmeňa (žart.) (hovorový); **John Bircher** príslušník antikomunistickej organizácie; **John Bull** typický Angličan (hovorový); **John Chinaman** čínsky národ (hovorový); **John Chinaman** čínsky prístahovalec (hovorový); **John Chinaman** typický Číňan (hovorový); **John Collins** džin s citrónom a sódou (hovorový); **John Company** východoindická spoločnosť (hovorový); **John Doe** fiktívny žalobca (hovorový); **John Doe** fiktívna osoba (hovorový); **John Doe** fiktívna strana (hovorový); **John Doe** obyčajný človek (hovorový); **John Doe** radový občan (hovorový); **John Doe** laik (hovorový); **John Dory** zeus ostnatý (zoológický); **John Hancock** vlastnoručný podpis (hovorový); **John Henry** vlastnoručný podpis (hovorový); **John Law** strážca poriadku (hovorový); **John Law** strážnik (hovorový); **John Q. (Public)** radový občan (hovorový); **John Thomas** frantík (penis slang.) (hovorový); **John Trot** dedinský hlupák (hovorový); **attention: Mr. John Heely** do rúk pána Johna Heelyho (obchodný).

Английско-словенски речник (Veliki anglesko-slovenski slovar, 1994)

John [...] proper name m. ime; **John Barleycorn** [...] noun viski; **John Bull** [...] noun tipičen Anglež, Angleži; **John Chinaman** [...] noun tipičen Kitajec, Kitajci; **John Company** [...] noun British English history vzhodnoindijska družba; **John Doe** [...] noun personifikacija pravosodja; ~ **and Richard Roe** namišljene stranke (juridically); **John Public** [...] noun colloquially dnevni tisk; **johnny** [...] noun British English colloquially gizdalin, promenadni lev, fičfirič; **Johnny** [...] proper name m. ime; **johnny-cake** [...] noun American koruzna pogača; **Johnny-come-lately** [...] noun American colloquially prišlec, novinec; zamudnik; **Johnny-on-the-spot** [...] noun American colloquially rešitelj v sili; **John-o-Groat's** [...] noun skrajni sever Škotske; **from ~ to Land's End** preko Anglije in Škotske; **Johnson** [...] proper name druž. ime; **Johnsonese** [...] noun pompozen literarni stil s pogostim vpletanjem latinskih besed (po Samuelu Johnsonu); **Johnsonian** [...] adjective v Johnsonovem stilu; pompozen; **Johnstone** [...] proper name ime škot. Mesta

Направената съпоставка на двуезичните електронни речници позволява да се направят следните изводи:

Двуезичните електронни речници с изходен език английски представят изцяло (английско-български, -руски, -словенски) или избирателно (английско-чешки, -словашки) разглежданото име в съответствие с начина, по който то се представя в езика-източник. Съобразяването с английската традиция, изискваща с главна буква да се изписват и персонификациите (*John Bull, John Chinaman, John Doe, John Q. (Public)* и др.) е постигнато в част от речниците чрез отбелязване на допълнителна граматична информация *n, noun* (английско-български, -словенски) (в английско-словенски речник проприите са разграничени и чрез допълнителна характеристика *proper name*). В английско-руски речник се отбелязва само диференцираща граматична информация – *noun coll.* или *noun* (тогава, когато формата на името е недостатъчна за ясно определяне към коя част на речта принадлежи, напр. *Johnsonese, Johnsonian*). В английско-чешки и английско-словашки речник не е включена никаква допълнителна граматична информация и за разграничаване се разчита само на изписването с главна или малка буква. Различно – с малка или с главна буква в езика-източник – са представени апелативизациите на името: *johnny-cake* (английско-руски, -чешки, -словенски) и *Johnny-cake* (английско-български). Най-натоварен с граматична информация е английско-български речник, където чрез съответна бележка (*n*) се разграничават дори съществителните и прилагателните (*adj*); номерирането на значенията в същия речник го поставя най-близо до традиционните двуезични речници.

Същинските проприи са представени по различен начин и в съответствие с националната лексикографска традиция. В английско-български и английско-руски речник изобщо отсъстват „статии“ за личното име *John*; в английско-чешки речник се допуска, че името може да функционира както в английската му форма, така и като родното съответствие на името *John*, поради което са представени и двете имена – *John (Jan)*; в английско-словашки речник името е преведено (*Ján*); в английско-словенски речник само се отбелязва, че това е собствено име, но не се дава никакво съответствие (*John [...] proper name m. ime*).

Националната (английска, словенска, българска и т. н.) лексикографска традиция се оказва водеща и при определяне обема на включените собствени имена. В английско-словенски речник се представя не само официалната (*John*), но също така неофициалната, фамилиарна форма на личното име (*Johnny [...] proper name m. ime*), както и презимето, образувано от тази основа (*Johnson [...] proper name druž. ime*). В английско-чешки и английско-словашки речник варианти на личното име и презимена не се показват, но са включени свободни (*John Wood – John Wood (jméno)*, *My Son John – můj syn John*) и устойчиви (*mistake James for John – zaměnit Jakuba za Jana*; *attention: Mr. John Heely – do ruk pána Johna Heelyho*) словосъчетания с името *John*, както и името на известна личност от съвременността (*pope John Paul II – papež Jan Pavel II*). В английско-български и английско-руски речник отсъства каквато и да е информация за проприалния характер на името.

Всички разглеждани речници съдържат допълнителна информация (като бележки на английски или на съответния славянски език), свързана с областта на знание (*военно дело, зоология*), стилистичното равнище (*разговорно, сленг*) или съответния вариант на английския (*американски, австралийски*). В английско-българския и английско-словенския речник непосредствено след лексемата е представена също информация за произношението ѝ. Най-лаконични откъм допълнителни бележки са английско-русият и английско-чешкият речник, а най-пълно стилистичната информация е представена в английско-словашкия речник.

Цитираните примери, отнасящи се до начина на представяне на отбелязаното с главна буква име *John* в двузичните електронни речници с изходен език английски, свидетелстват за сходство на включените лексикални единици и еднотипност в начина на представянето им.

За да проверим дали този извод се отнася и до двузичните електронни речници, в който изходен език е някой от разглежданите славянски езици (български, руски, чешки, словашки, словенски), ще сравним представянето на личното име *Иван* този път в електронни речници, при които език-източник е съответният славянски език:

Българо-английски речник (<http://www.eurodict.com>):

Отсъстват лични имена.

Руско-английски речник (<http://www.jiport.com>):

Иван м. John; **Иван Купала** John Baptist's Day; **нощ на Ивана Купалу** Midsummer Night; **иван-да-марья** ж. бот. cow-wheat; **иван-чай** м. бот. willow-herb, rose-bay

Чешко-английски речник (<http://slovník.seznam.cz>):

John (Jan) – John; **Jana** – Joan – Jane – Jean; **janek** – puss – jack; **janek** (lehkomyslná dívka) – giglet – giglot; **Janička** – Jenny;

Slovní spojení: **papež Jan Pavel II** – popež John Paul II; **janek z** – at sixes and sevens over

Словашко-английски речник (<http://slovník.zoznam.sk>):

Ján John; **Hans** (Ján) Hans; **Jana** Jane; **Jana** Janet; **Jana** Jean; **Jana** Joan; **Ján Evanjelista** John the Evangelist; **Ján Krstiteľ** John the Baptist; **hlava Jána Krstiteľa** Head of The Baptist; **hlava sv. Jána Krstiteľa** Head of Saint John Baptist

Словенско-английски речник (Slovensko-angelski slovar, 1994):

Jánež John, Johnny, Jack; **Jánko** John, Johnny, ~ in Metka Babes in the Wood; **Jána** Jane; **Jánežek** Johnny; česar se je ~ učil, to Janež zna (figurativno) you can't teach an old dog new tricks;

Съпоставката на двуезичните електронни речници с изходен език руски, чешки, словашки и словенски показва, че разглежданото лично име е представено най-последователно като проприално име в словенско-английски речник, където като отделни единици са дадени формата за мъжки и женски род (*Jánež, Jána*), един от мъжко-личните варианти (*Jánko*), както и умалителна мъжко-лична форма (*Jánežek*). В руско-английския речник (за разлика от английско-руски, където към *John* не се посочва руско съответствие) е даден само основният вариант на името; в чешко-английския речник са представени формите за мъжки и женски род (*John (Jan), Jana*), различните преводи на женското име на английски (*Jana – Joan – Jane – Jean*) и умалителна женско-лична форма (*Janička – Jenny*); по същия начин е представено името и в словашко-английски речник. Личното име *Иван* не присъства само в българо-английския електронен речник; по-интересно е, че то не присъства и в руско-българския и българо-руския електронен речник. Допълнителна граматична информация е дадена само в българо-английския (при другите представени проприи) и българо-руския речник; в нито един от речниците не присъстват стилистични бележки или друг тип

пояснения към името. В чешко-английския речник са включени апелативизации (*janek*), в руско- и словашко-английския – устойчиви словосъчетания (*ночь на Ивана Купалу, hlava sv. Jána Krstiteľa*), а в словенско-английския дори и пословица. Във всички разгледани речници личното име е преведено.

Направените наблюдения показват, че в електронните речници с изходен славянски език отсъства онзи единен принцип за предаване на собствените имена, който се наблюдава в речниците, при които английският е език-източник. В конкретния случай основната разлика се проявява в различния обем на представените имена (основно име, варианти; мъжко-лични и женско-лични имена; умалителни и пренебрежителни форми на името; обръщения) или в пълното им отсъствие, както е в българо-английския речник. Това обаче не е недостатък само на електронните речници с изходен език български. Непоследователност при отразяването на проприите съществува във всички разгледани тук електронни речници с различен от английския изходен език. По-долу показваме как същото лично име и свързаните с него единици са интерпретирани в двуезичните електронни речници, при които изходен език е руският (руско-българският и българо-руският електронен речник отсъстват, тъй като името *Иван* отново не е представено). Срв.:

Руско-немски: **иван-да-марья** Wachtelweizen.

Руско-италиански: **иван-да-марья** coda di volpe.

Руско-белоруски: **иван-да-марья** бот. браткі; **иван-чай** бот. скрыпень

Руско-украински: **иван-чай** суц. муж. рода, только ед. ч. бот. травянистое растение с пурпурно-розовыми цветами иван-чай; **ивано-франковский** прилаг. ивано-франківський; **ивановский** прилаг. Іванівський

Руско-чешки: **Иван** Ivan; **иванок** gybařík

Руско-естонски: **иван-да-марья** harilik härghein; **иван-да-марья** kannike; **иван-да-марья** kuupäevarohi; **иван-да-марья** võõrasema; **иван-чай** põdrakanep; **ивановский** jaani;

Руско-финландски: **Иванов день** juhannus

Руско-шведски: **Иванов день** midsommardag

Руско-унгарски: **Иван** Iván.

Съпоставката на двуезичните електронни речници, при които изходният език е някой от разглежданите славянски езици, показва, че най-пълно и последователно проприите са представени в словенско-английския електронен речник (*Slovensko-angleski slovar*, 1994). По-долу обобщаваме наблюденията върху групите проприи, включени в границите само на една буква (J) от този речник (използваните принципи са приложени в целия речник). Основен критерий за определяне на името като собствено отново

е изписването му с главна или малка буква (за разлика от английско-словенски речник тук граматичната информация не се показва), въпреки че присъства стилистична информация (*сленг, разговорно* и т. н.). При някои от названията в скоби е отбелязана областта на знание, към която се отнася собственото име (напр. *митология, география*), или е дадено минимално допълнително пояснение (*река, библейски пророк, богиня* и др.)

В границите на буква J от посочения по-горе електронен словенско-английски речник са включени на първо място родни (словенски) мъжко-лични и женско-лични имена, имащи съответствие в езика-приемник, напр.: **Jánež** John, Johnny, Jack; **Jáňko** John, Johnny; **Jóžef** Joseph; Joe; **Jósip** Joseph; **Jónatan** Jonathan; **Júrček** Georgie, Geordie; **Júrij** George; Georgie **Júlij** Julius, Jule; **Júlijan** Julian; **Jána** Jane; **Jéra** Gertrude; Gertie, Gert; mila ~ (sme-rav človek) whiner; whimperer; **Josipina** Josephine; **Judíta** Judith; judy; **Júlija** Julia, Juliet. Става дума за гръко-латински по произход имена със специфично словенско звучене (ситуацията в българския е подобна), които фактически „се превеждат“ на английски. В редица случаи словенските имена се превеждат в езика-приемник с помощта на повече имена, напр. **Jánež** John, Johnny, Jack; **Jérnej** Bartholome, Bart, Bartle, Bartlett, Tolly; **Jerónim** Jerome, Jerry; **Júlija** Julia, Juliet и др. Случаите, при които се посочва повече от едно име от езика-източник в рамките на една „статия“ са малобройни, напр. **Jožova, Josepha** Josephine; Josie. Представени са и умалителните форми на някои от най-разпространените мъжко-лични имена, напр. **Jánezek** Johnny; *česar se je ~ učil, to Janez zna (figurativno) you can't teach an old dog new tricks*. Когато името представлява опорна единица на фразема, без специален знак е представено и съответното фразеологичното съчетание, напр. **Jáňko** in Metka Babes in the Wood (= българските Иванчо и Марийка).

В разглеждания материал са отбелязани и словенските форми на интернационални проприи от областта на митологията, историята и религията, напр. **Jáňus** (mitologija) Janus; **Jázon** (mitologija) Jason; **Jehóva** Jehovah; **Jóna** (biblijski prerok) Jonah; **Júda Iškarijót** Judas Iscariot; **Júpiter** (mitologija) Jupiter; **Jób** (ime) Job; **Jobov sel** (slab tolažnik) Job's comforter; **Júdež** Judas; ~ev poljub kiss of Judas; **Júno, Junóna** mitologija (boginja) Juno; **Justiniján** Justinian. Допълнителната енциклопедична информация, с която са натоварени повечето имена от този тип, е наложила поставянето на бележка-пояснение относно областта, към която се отнасят (обикн. *митология*). Апелативизираните проприи от този тематичен кръг са представени самостоятелно, напр. **jézušček** the Christ-child, the Infant Jesus, pogovorno (božiček) Santa Claus. Прави впечатление обаче, че при този тип имена не са отбелязани по никакъв начин развиваните от тях преносни значения, напр. **Юда** 'предател'.

За разлика от българския, в словенския език етнонимите се изписват с главна буква, поради което тук също са отнесени към групата на собстве-

ните имена. В разглеждания материал са включени етнонимите **Japónes, -nka** Japanese; *pogovorno Jap*; *~ci pl the Japanese*; **Jónec, -nka** Ionian и **Júd; Júdinja** Jew; Jewess; ZDA *žargon Yiddisher*; **poljski** ~ Polish Jew; **večni** ~ the Wandering Jew; **hujskanje proti ~om** Jew-baiting; **preganjanje ~ov** persecution of jews; **sovražnik ~ov** Jewbaiter, anti-Semite; **sovrašтво do ~ov** anti-Semitism. Като показател за разликата между същинските проприи и етнонимите може да се използва отбелязаната граматична информация – в статиите освен формата за мъжки род е посочена и съответната форма за женски род, напр. **Japónes, -nka, Jónec, -nka, Júd; Júdinja**.

Намерените географски имена показват, че в речника са представени както международни названия, напр. **Jáva** *geografija Java*; **Japónska, -sko** *geografija Japan*; **Jerúzalem** *geografija Jerusalem*; **Jugoslávija** *Yugoslavia*; **Jórdan** (*reka*) *Jordán*, така и специфични словенски, напр. **Jútrovo** *geografija Levant*; *the Near East*; *the Middle East*; *na ~em in the East*.

Включени и преведени са имената на празници (**Júrjevo** *St. George's Day*) и названия на периоди от геологията (**Júra** *geografija (the) Jura*; **~ska doba** *Jurassic period*), също изписвани с главна буква.

Начинът на представяне на проприите в словенско-английски речник може да се приложи и в българските електронни двуезични речници. Избраният за представянето подход *може* да бъде превод или транскрипция/транслитерация, но във всички случаи *трябва* да бъде единен. Неоправдано е проприите, представляващи важна и специфична част от всяка национална езикова система, да оставят извън обхвата на двуезичните електронни речници. Особено в настоящия период, когато говорим за „разширяване на онимичното пространство“ в езиците.

За да представим последователно и адекватно проприите в двуезичните ни електронни речници, първо е необходимо да ги систематизираме последователно и адекватно не само от етимологична, но и от функционална гледна точка в българските тълковни речници.

Цитирана литература

- БЛАГОЕВА 2002: Д. Благоева. Основни начини за образуване на един вид ергономи. В: Състояние и проблеми на българската ономастика. Т. 5. Велико Търново, 2002, с. 285–291.
- БЛАГОЕВА 2006: Д. Благоева. Прагматични аспекти на съвременната ергономия. В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново, 2006, с. 59–63.
- ВИДЕНОВ 1996: М. Виденов. Към антропонимните проблеми на някои нови имена (социолингвистичен опит за анализ). В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Сборник в чест на проф. Николай П. Ковачев. Велико Търново, 1996, с. 35–42.

- ВИДЕНОВ 2006: М. Виденов: Обществените промени и преходността на названията на софийските улици. В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново, 2006, с. 97–101.
- ВИТАС И ДР. 2007: D. Vitas, Cv. Krastev, D. Maurel. A note on the semantic and morphological properties of proper names in the Prolex project. In: *Linguisticae Investigationes*, Volume 30, Number 1, 2007, pp. 115–133.
- ИЛЧЕВ 2003: Ив. Илчев. А, като аман от анонимни редактори и анонимни преводачи. Б, като баста пред боклуци като предлаганата ни от издателство *Екслибрис* „Биографична енциклопедия“ на Марк Мейсън. И така до края на азбуката. В-к „Култура“, бр. 33, 12 септември 2003 г.
- КАЛКАНОВА 1995: Т. Калканова. Динамика на българските лични имена след 1990 г. В: *Социolingвистика 1*. Буллекс, София, 1995, с. 152–163.
- КАЛКАНОВА 2004: Т. Калканова. Популярно ли е твоето име? Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2004.
- КОВАЧЕВ 1987: Н. П. Ковачев. Честотно-тълковен речник на личните имена у българите. Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, София, 1987.
- КОНДУКТОРОВА 1983: А. Кондукторова. Антропонимната конверсия като начин за образуване на лични имена от славянски произход. *Език и литература*, 1983, кн. 3, с. 58–63.
- КОНСТАНТИНОВА 2006: Ц. Константинова. Названия на някои минни дружества (ергоними) според техните устави и правилници (20–30-те години на XX в.), съхранявани в НБКМ. В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2006, с. 178–185.
- КРЪСТЕВ И ДР. 2005: Cv. Krastev, D. Vitas, D. Maurel, M. Tran. *Multilingual Ontology of Proper Names*. Second Language & Technology Conference. Poznań, Poland, 2005. pp. 116–119.
- МАРТИНЦОВА 2003: О. Martincová. *Propria v neologické slootovorbě*. In: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině*. ÚJČ AV ČR, Praha, 2003, s. 19–25.
- ОСЕНОВА – КОЛКОВСКА 2002: P. Osenova, S. Kolkovska. Combining the named-entity recognition task and NP chunking strategy for robust pre-processing. In: *Proceedings of The First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories*, Sozopol, 2002, pp. 167–182.
- ОСЕНОВА – СИМОВ 2007: П. Осенова, К. Симов. Формална граматика на българския език. Институт за паралелна обработка на информацията – БАН, София, 2007.
- ПЕРНИШКА 1996: Е. Пернишка. Отразяване на някои оними и близки до тях думи в речника на българския език. В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Сборник в чест на проф. Николай П. Ковачев, Велико Търново, 1996, с. 237–240.
- ПЕТКОВА 1994: Ю. Петкова. Социolingвистични наблюдения върху имената на някои софийски улици и промяната им през 1992 г. В: *Социolingвистика 1*. Буллекс, 1995, с. 137–152.
- СЕЛИМСКИ 2006: Л. Селимски. Християнски, мюсюлмански и свързани с други религии имена. В: Етюди по българска анторопонимия. Лични имена. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2006, с. 39–47.
- СТОИЧКОВА 1999: Св. Стоичкова. Съвременни прозвища – опит за социolingвистичен анализ. В: *Проблеми на социolingвистиката 6*. Езикът и съвременността. Международно социolingвистично дружество, София, 1999, с. 391–395.

- СТОЯНОВ 1996: Кр. Стоянов. Личните имена в стилистичните пластове на вестникарския език. В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Сборник в чест на проф. Николай П. Ковачев, Велико Търново, 1996, с. 111–124.
- СТОЯНОВ 1999: Кр. Стоянов. Общественият промени /1989–1996/ и вестникарският език. София, 1999, с. 196–229.
- ТРИФОНОВА 2006а: Й. Трифонова. Собствените имена и интернационализацията на лексиката в българския и чешкия език след 1989 г. В: Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. Научна конференция, посветена на 125-годишнината от рождението на акад. Стефан Младенов (София, 28–29 юни 2005), София, 2006, с. 213–232.
- ТРИФОНОВА 2006б: Й. Трифонова. Детопонимни чужди неологизми в българския и чешкия език след 1989 г. В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2006, с. 369–377.
- ЧАРЛОЗОВА 2006: К. Чаролозова. Семантика на съкратените женски лични имена. В: Научни изследвания в чест и в памет на академик Иван Дуриданов. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2006, с. 383–388.
- ШРАМЕК 1998: R. Šrámek. K metodice výkladu vlastních jmen, zvláště místních. (Na příkladě proprií s etymonem *jelen* – ‘cervus elaphus’). In: Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám. Editoři Marie Krčmová, Petr Karlík. Brno, 1998, s. 205–212.
- ШРАМЕК 1999а: R. Šrámek. Úvod do obecné onomastiky. Brno, Masarykova univerzita, 1999.
- ШРАМЕК 1999б: R. Šrámek. Ke gramatickým vlastnostem proprií. In: Propria v systému mluvnickém a slovtvorném. In: Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Onomastika a škola“ konané v Brně ve dnech 10. – 11. 2. 1998 (Ed. Kv. Klímová, H. Kneselová). Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Svazek 143, řada jazyková a literární, č. 28. Onomastika a škola, sv. 7, Brno, 1999, s. 16–23.
- ШТАУДИНГЕР – ШМИТ 1998: B. Staudinger – N. Smith. Machine translation and Slavic languages: a brief history and stat of art. In: Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám. (Ed. M. Krčmová, P. Karlík), Brno, 1998, s. 167–180.

Речници

- РБЕ: Н. Геров. Речник на българския език. Фототипно издание. Част първа А-Д. „Български писател“, София, 1975.
- БТР: Български тълковен речник. „Наука и изкуство“, София, 1955.
- НОВ ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК 2002: Нов правописен речник на българския език. „Хейзъл“, София, 2002.
- ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК 2003: Д. Попов, К. Симов, Св. Видинска, П. Осенова. Правописен речник на българския език. „Наука и изкуство“, София, 2003.
- РСБКЕ: Речник на съвременния български книжовен език. БАН, София, 1955–1959.
- СТРБЕ: Съвременен тълковен речник на българския език с илюстрации и приложения. Състав. Ст. Буров и кол. София, „Габеров“ 2001.
- SSJČ: Slovník spisovného jazyka českého. Academia, Praha, 1960–1971 (1. vydání), 1989 (2. vydání).